

KLONIRANJE

FILOZOFSKA, ETIČKA I RELIGIJSKA RAZMATRANJA

Dr. Enes KARIĆ

Problem kloniranja ljudi u teološkim i filozofskim krugovima razmatra se uglavnom sa etičkih stanovišta. Argumenti protiv kloniranja ljudi u ovoj vrsti savremene teološke i filozofske apologetske literature skoncentrirani su najčešće na tri kriterija za koje se drži da ih zagovornici kloniranja ljudi ne uzimaju u obzir. Ta tri kriterija su:

- a) kriterij umjerenosti,
- b) kriterij granice i
- c) kriterij cjeline.

Kloniranje ljudi i kriterij umjerenosti

Kad se danas raspravlja o tome po čemu je ova naša moderna civilizacija različita u usporedbi sa civilizacijama drevnoga Babilona, Egipta, Perzije, Indije, Kine, Grčke, Maja i Asteka, ili, naprimjer, u usporedbi sa civilizacijama kršćanskog i islamskog srednjovjekovlja, moguće je dati mnoge tačne i, čak, istinite odgovore. Dakako, da bismo imali relevantne odgovore potrebno je prethodno usaglasiti se o kriterijima po kojima uspoređujemo našu modernu civilizaciju i spomenute drevne civilizacije.

Podemo li, recimo, od **kriterija umjerenosti** koji su naučavale sve vjere ovih drevnih civilizacija, jasno se razlučuje da je taj kriterij u drevnim vremenima zaštitio ne samo prirodu od nasrtaja čovjeka već je zaštitio i ljudsku prirodu od čovjekovog juriša.

Filozofi i vjeroutemeljitelji tzv. "osnog ili aksijalnog doba", Sokrat, Buda, Konfučije itd., ugradili su u svoja odgajateljska naučavanja i propovijedi zabrane koje započinju sa "Ne!" ili "Nemoj!". Ovo "Ne!" ili "Nemoj!" čovjeku savjetuju oprez spram činjenja i djelovanja! Jer, čovječanstvo doživljava neusporedivo više nesreće od čovjekova činjenja negoli od nečinjenja. Više suza čovječanstvo roni od posljedica zle primjene čovjekova znanja negoli od nedjelovanja neznanja.¹

Kriterija umjerenosti nema bez zabrana. Stoga je posve razumljivo da su ljudske kulture i religije drevnih epoha bile utemeljene prije svega na zabranama upućenim čovjeku. Biblija i Kur'an govore o deset zapovijedi, i većinom su to zabrane. Znalo se, naravno, da ovo "Ne!" ili "Nemoj!", koji su upućeni čovjeku, ne degradiraju čovjeka, već prinose njegovu dignitetu, iznimnosti i moralnom uspravljanju na Zemlji, među svjetovima minerala, biljaka i životinja, pa čak i među duhovnim civilizacijama koje su vjere imenovale melekima/ anđelima, džinima, šejtanima/ sotonama.

Mineralima, vegetativnim i animalnim svjetovima Nebo nije ništa zabranilo, niti im je, *eo ipso*, bilo šta zapovjedilo na način kako se zapovijeda čovjeku. Svjetovi minerala, biljaka i životinja, ili to što imenujemo prirodom, žive zadato ravnomjerje, štaviše, oni su ravnomjerje samo.

Božije održavanje tog ravnomjerja u prirodi često nam se učini okrutno. Jedne se životinje

hrane drugim, biljke se u proljeće bude i njihov svijet uzbuja, ali sjeseni priroda neumitno zamire. Brzo razmnožavanje skakavaca skoro istovremeno dovodi do brzog razmnožavanja ptica koje ih hametice pozoblju. U svemu tome vidimo kako svijet prirode sam sa sobom sviđa Bogom zapovjedeni račun, ma koliko taj račun bio nejasan našem umu. K svemu tome, potrebno je prisjetiti se i iznenadnih zemljotresa, poplava, razornih vjetrova... Nema te ljudske instance, nema tog ljudskog suda koji bi mogao pokrenuti sudski proces protiv Boga ili protiv prirode zbog zemljotresa, poplava, vulkanskih erupcija. Bez obzira na to koliko zastrašujuće moćnu tehniku danas čovjek imao u svojim rukama, još je uvijek za jedan obični zemljotres najdjelotvornija naša skrušena molitva upućena Bogu!

Pa ipak, to za naš um neprozirno kretanje u svijetu prirode samo je jedno neprestano manifestiranje prirodne ravnoteže. I samo je čovjek u stanju unijeti hotimični nered u svijet minerala, u vegetativni i animalni svijet.

Čovjeku se, stoga, ravnomjerje i umjerenost moraju zapovjediti, naložiti, narediti... zato što čovjek nije samo biće nužnosti i prirode već i biće slobode i kulture. Jednom riječju, čovjek je Nebo mnogobrojnim zabranama htjelo zauzdati! Jer, čovjek nije samo biće prirode, nije on biće samo jedne prirodne/životne sredine, već je biće svijeta. A to znači da je on biće mnogih mogućnosti, i dobrih i loših, pa i onih etički neutralnih. Vjerovatno su zbog ovih čovjekovih mogućnosti, zbog ovog mnogostrukog suodnosa čovjeka i svijeta, čovjeku saopćene mnoge religijske zabrane. One su tu pred čovjekovim pogledom, činjenjem i mišljenjem, kao upozorenje i kao opomena.

Kazano jezikom svakodnevice, svi ti religijski i etički sistemi, sva prava i zakoni jesu tu, u našem ljudskom svijetu, da se ne bismo među sobom ophodili onako kako se ptice ophode sa skakavcima, lavovi sa antilopama, vukovi sa ovcama...

Današnja osuda kloniranja ljudi, kojom su se očitovale vjerske zajednice koje djeluju u planetarnim razmeđima, temelji se prije svega na drevnoj tradiciji umjerenosti. Kloniranje čovjeka je juriš na ljudski dignitet, na kloniranje se gleda kao na gerilski rat scijentističkog i neodgovornog tehničkog uma koji se vodi protiv ljudske pri-

rode. Kloniranje ljudi je pretjerivanje, na njega se u današnjoj teološkoj literaturi gleda kao na svojevrsni ustanak protiv Božanskog poretka u kome se stvaraju i rađaju Njegova stvorenja.

U današnjoj teološkoj literaturi se tvrdi da su religije drevnih civilizacija potvrdile čovjeka kao univerzalno biće, ali univerzum religijskih zapovijedi govori da je čovjekova univerzalnost proturječna i opasna. Beskraj zvjezdanog neba nad nama upućuje nam zov da krenemo put Nepoznatog i Dalekog, ali moralni zakon u nama opominje da sve putove i sva sredstva ka dostizanju tog Dalekog nije dopušteno koristiti.

Posezanje za kloniranjem ljudi i kloniranjem živih bića u ovom je kontekstu ravno izdaji kriterija umjerenosti u skladu s kojim čovjek treba živjeti na zemlji.²

Kriterij granice

Ovim dolazimo do **kriterija granice** ili onoga na šta nas opominje moralni zakon u nama kad god dopustimo da nas on opomene. Na taj moralni prag u nama posve računaju kršćanstvo, islam, judaizam, budizam itd., i glavno pozvanje tih drevnih učenja, kako prije tako i poslije onog što kulturna antropologija naziva osvitom civilizacije, jeste da u čovjeku razbudi spoznanje o granici, o mjeri, o onom neupitnom moralnom aksiomu. U islamskoj tradiciji postoji opsežna literatura pod naslovom "o granicama" (*hudud*) koje čovjek ne smije prekoračivati.

Kad izgovaramo nekoju biblijsku ili kur'an-sku zapovijed, recimo, "Poštuj oca svoga i majku svoju!", ili zabranu, kao onu: "Ne čini preljuba!"-te nam zapovijedi i zabrane razbuđuju spoznanje o granicama, o tome da je recimo roditelj neprekršiva granica djetetu a dijete roditelju, da je majka svojim majčinstvom granica sinu, i da ona bdije nad tom granicom samo kao majka.

Da majka postane sinu supruga, ili da otac postane muž svoje kćeri, to je kršenje granice. Da muško preinačavamo u žensko, a žensko u muško, to je kršenje granice. Da muško sa muškim, ili žensko sa ženskim, seksualno opće, to je kršenje granice. Iz religijskih učenja ova je svijest o ovim i drugim granicama prešla u mnoga

državna zakonodavstva. Sve moralno što imamo u građanskim, civilnim ili, čak, sekularnim zakonima i kodeksima svoje porijeklo duguje religiji. Baš kao što i sva toplina kojom priroda diše nakon Sunčeva zalaska potječe upravo od tog a ne nekog drugog Sunca!

Dakako, čovjek u svome bavljenju relativnom slobodom može kršiti ne samo religijske zabrane i prekoračivati granice već može kršiti i same državne zakone. Kloniranje ljudi i kloniranje drugih živih bića je očito kršenje mnogih granica. Naravno, kršiti granice nije nikakva novina i tokom povijesti mnogi su ljudi to činili i čine, a ponekada su te granice bile prekršene i od strane cijelih civilizacija.³ Čovjekovo prekoračenje granica religije su nazvale grijehom. Dok je, naprimjer, po društvenim i državnim zakonima ubiti čovjeka zločin, dotle je po religiji to još i veliki grijeh!⁴ Svi religijski propisi, zabrane, naredbe, i svi zakoni i propisi koji dolaze od strane države, imaju svrhu ograničiti i privesti redu ljudsku slobodu i ljudsko znanje. Neobuzdana ljudska sloboda i neodgovorno ljudsko znanje dovode do samog praga haosa. Za ovo su najbolji dokaz razne vrste strašnih bombi, od kojih su neke već bile i upotrijebljene. Strašne bombe su posljedica ljudskoga znanja, neodgovornog znanja, a ne neznanja.

Kloniranje ljudi, ističe se u teološkim i mnogim filozofskim tekstovima o kloniranju, jeste kršenje od Boga ustanovljenih granica. Teolozi i filozofi, protivnici kloniranja, postavljaju sljedeća pitanja: "Ko je kloniranoj osobi majka?" "Ko joj je otac?" "Da li je klonirano biće lišeno tajne prirodnog stvaranja i spontaniteta?" "Imamo li pravo kloniranjem lišiti neko biće njegove osobnosti koju inače dobija stvaranjem?" Itd.

Ukratko, imamo li pravo kopirati nečije lice, taj začudni otok tjelesnog kroz koji se naša duša zadivno pomalja i očituje, kojim duša naša gleda svu ovu zadivnost svijeta. To je lice u svakog od nas tako različito, tako naše! To lice je Božiji pečat kojim nam On jamči našu autentičnost, jamči nam da nismo kopija, da nismo krivotvorina, ukratko, jamči nam da nas je On stvorio u samo našoj osobnoj cjelini posvećujući nam se također Božanskom Svekolikošću, onom Svekolikošću Svoje Milosti koju nam je Svu posvetio u trenu kad nas stvara!

Hoće li se kloniranjem, a to znači kopiranjem, oskrnaviti znamenje i čudo neponovljivosti svakog čovjekova lica i njegove posebnosti?! Kakav nam se to svijet nudi u kojem nas žele lišiti prava da imamo samo naše lice, tako prepoznatljivo i vidljivo kroz našu zasebnu i ni s kim nepodijeljenu razdraganost i osmijeh, kroz naš zasebni, sjetni pogled?!

Jedan arapski pjesnik kaže: "Čovječe, nikada se nećeš moći nasmijati leđima!" Ovim je pjesnik izrekao priznanje zadivljujućoj tajni ljudskoga lica na kojem je dragi Bog pohranio mnogo toga od naše osobnosti.

Bog stvara, Bog ne kopira. Bog je jedan, ali sve što stvara - stvara različito. I Bog se nikada ne ponavlja.

U današnjoj teološkoj i filozofskoj literaturi se tvrdi da sa ukidanjem ili kršenjem jedne temeljne granice dolazi do ukidanja hiljada drugih granica. Naprimjer, kad nam je moderna nauka omogućila prvi put surogat-majku tad je prekršena granica, ali se to kršenje nije zaustavilo kod jedne, već je uslijedilo kršenje mnoštva granica: prirodnih, etičkih, pravnih, religijskih itd. Kad smo kod surogat-majke, nerješivo je etičko i vjersko pitanje za dijete rođeno iz takva eksperimenta da "ona koja ga je rodila nije njegova majka, a da ga majka od koje zametkom potječe nije rodila".

Problem je, naime, u tome da sa surogat-majkom jedan problem rješavamo, ali deset novih dobijamo.

Sve to današnji teolozi drže velikim razlogom da skoro rezolutno odbace kloniranje i da pritom opomenu čovjeka na granice.

A zašto je čovjeka potrebno opominjati ovim granicama?

Vjerovatno stoga što su pred čovjekom mnogi široki putovi, daleko širi negoli pred drugim stvorenjima. Dok su religije tvrdile da tim putovima hode sigurno samo oni putnici koji u svojoj popudbini imaju neprikosnoveno poštovanje granica, dotle je epoha tehnologije u čovjeku razbudila pobunu protiv granica. Tehnički um slavi Prometeja i njegovu krađu vatre od Boga. Karl Jaspers je u jeku doba tehnike (kako nazivaju XX stoljeće) koja je pobila samo u dva svjetska

rata više od pedeset miliona ljudi, iz razloga odgovornosti u svome filozofijskom mišljenju razvio učenje o čovjeku i graničnim situacijama. Rođenje je granica, spol – da budemo rođeni kao muško ili kao žensko - jeste granica, to da budemo rođeni a ne klonirani je granica, jezik je granica, bolest je granica, tjelesnost je granica, duhovnost je granica, smrt je granica... Granica i granična situacija je i to da smo sa ovim svojim a ne nekim drugim licem, i da identitet svoga lica ni s kim ne dijelimo itd.

Poruka Karla Jaspersa u njegovom učenju o “graničnim situacijama” ljudske egzistencije je sasvim jasna: nema te tehnike, nije moguća tehnika koja će na moralan način prevladati ili ukinuti ove granične situacije čovjeka.

Kriterij cjeline

Stjecanje svijesti o granicama i štovanju granica, omogućava spoznanje **kriterija umjerenosti**, koji je iznimno značajan. Ali u bliskoj vezi sa kriterijem umjerenosti i kriterijem granice dolazi i **kriterij cjeline**. Šta je cjelina? Čovjek, ptica, travka, glista... sve su to cjeline, ponaosobni primjeri cjeline. Ali sva bića svoju cjelinu žive unutar jedne druge, šire cjeline. Ona cjelina po kojoj čovjek jeste čovjek nije autonomna cjelina. Čovjek je još nekako vezan za mnoštvo znanih i neznanih cjelina, povezan je mnogolikim pupčanim vrpčama sa vidljivim i nevidljivim cjelinama koje se nikada ne mogu presjeći. Čovjek diše iz cjeline zraka, hoda služeći se cjelinom zemljine teže, hrani se iz cjeline animalnog i vegetativnog svijeta itd. Kao da je naša ljudska cjelina jednaka našoj ljudskoj sudbini uzglobljenoj u cjeline i sudbine koje nas obuhvataju poput mirijada koncentričnih krugova oko nas. Tako stoje stvari kad razmatramo cjelinu s obzirom na njene vanjske aspekte.

Ali cjelina ima i unutarnje aspekte. Teolozi i filozofi, protivnici kloniranja, tvrde da se Božiji akt stvaranja odvija kroz stvaranje cjeline, a ne kroz njeno kopiranje niti kroz njezino parcijalno stvaranje. Pšenično zrno je cjelina, mrav je cjelina, ptica je cjelina, čovjek je cjelina. Stvaranje je uvijek stvaranje cjeline. Nemoguće je da nam se u nekojem aktu rađanja rodi samo srce, ili samo

pluća, ili samo natkoljenice... tako potrebne za uspješno presađivanje...

Dakako, kloniranju se pokušavaju pripisati humane namjere i svrhe, tvrdi se da se iz tog nečega dobijenog kloniranjem ili kopiranjem dobija ono što nam treba - dobijaju se, recimo, srce, bubrezi, koljena itd. Da bismo dobili dio, moramo klonirati ili kopirati cjelinu, jer se dotični dio dobija samo iz cjeline, one cjeline koja ga je omogućila.

Teolozi su posve jednoglasni da će se ovdje, u slučaju uspjeha kloniranja, postaviti niz etičkih, pravnih i moralnih pitanja. To nešto lišeno je majke, oca, srodstva u cjelini, k tome, lišeno je onoga što nazivamo dušom, lišeno je svoga jastva, svoga pogleda u dubine nebeskog plavetnila. I ma kakvo to nešto bilo, i njega će biti zabranjeno ubiti u svrhu osiguranja resursa organa koga to nešto, kako kažu, nudi...

Kloniranje je još jedan pokušaj da tehnikom izgnamo smrt ili, ako to nije moguće, da je odgodimo. Kloniranje je i pokušaj tehnike da Bogu ukrade tajnu stvaranja, e da bi se čovjeku osmjehnula vječnost bez kušanja smrti.

Religije tvrde da ima vječnosti, ali da se do nje mora kroz smrt.

Prisjećam se ovdje zakratko riječi Kur’ana iz sure “Zvijezda” (24), koje vele: “I zar da čovjek sve što poželi dobije?!”

m

Bilješke:

- ¹ Kažu da je Buda nečinjenjem i negovorenjem podučavao: šutio je pod smokvinim stablom, i vrlo malo “djelom djelovao” u Kapilavasti četrdeset godina i tako odgajao svoje učenike.
- ² Ova naša moderna civilizacija, koju zovu s pravom i tehnička, pogazila je mnoge kriterije, pa i onaj umjerenosti. Pozivam nas sve ovdje da razmislimo o činjenici da je sada, dok ovdje raspravljamo, barem pet stotina miliona osobnih automobila u pokretu diljem svijeta, da je makar dvije hiljade aviona u zraku i da nikada ovoliko vatre i sagorijevanja potpaljenog čovjekovom rukom nije buktilo na Zemlji. Zar to živimo u duhovnom raspoloženju vremena koje drži da je ova Zemlja bezgranična, i koje misli da je na njoj sve neiscrpno?!
- ³ Kur’an govori o Lutovu narodu koji je kršio granice bračnoga života.
- ⁴ Claude Levi-Strauss je, proučavajući tzv. primitivna

društva i zajednice do kojih nije doprla ni civilizacija kršćanstva ni civilizacija islama zapazio da te zajednice imaju savršene običaje i sisteme tabua koji ne odobravaju ubojstvo, krađu, incest i sl. U ovih su takozvanih primitivnih društava svi temeljni porodični propisi vrlo slični propisima svjetskih religija. Majka je majka, i ona je granica. Kćerka je kćerka i ona je granica. Levi-Strauss je time razložno dokazivao da primordijalni čovjek uvijek ima i primordijalnu, pradavnu vjeru u Boga. (Vidi: Claude Levi-Strauss, *Strukturalna antropologija 2*, izd. Školska knjiga, Zagreb, 1988., str.VIII – XI.)

Summary

CLONING

Philosophical, Ethical and Religious Considerations

Prof. Dr. Enes Karić

The author, Dr. Enes Karić, a full time professor at the Faculty of Islamic Sciences in Sarajevo, presents us with his opinion on the unacceptable concept of the human beings cloning from the Islamic view of the world.

The author claims that the cloning disturbs the Islamic teaching about the boundaries. A man must respect different boundaries such as ethical, moral, religious and philosophical boundaries. The concept of cloning erases the lines of those boundaries and is therefore unacceptable. Furthermore, Dr. Karić believes that the cloning is the example of violation of the concept of the whole. God always creates in a unique way each time making a new unique whole. A man is not allowed to copy this and desecrate it in that manner. In fact even the goal of the cloning is questionable. Even if we suppose that it is possible to get a healthy whole, a cloned being, does that give us a permission to kill it in order to get one of its organs for the transplant?

This lecture was given at the University Clinical Center of Sarajevo, during the mid – February of 2003.

موجز

الاستنساخ - نظرات فلسفية وأخلاقية ودينية

أ. د. أنس كاريتش

في هذا المقال، يقدم الدكتور أنس كاريتش، الأستاذ في كلية العلوم الإسلامية في سراييفو، رأيه حول عدم قبول استنساخ الإنسان / منطلقاً في ذلك من الرؤية الإسلامية للكون. ويؤكد الكاتب أن استنساخ الإنسان يهدم التعاليم الإسلامية المتعلقة بالحدود. فالإنسان لا بد له من حدود أخلاقية ودينية وفلسفية... والاستنساخ يقضي على تلك الحدود، ولذلك فهو مرفوض. ويرى الأستاذ كاريتش أيضاً أن الاستنساخ نموذج للإخلال بمعايير الكيان المتكامل. فالله سبحانه وتعالى يخلق دائماً في شأن جديد ويخلق كيانا متكاملًا. ولا يجوز للإنسان أن يستنسخ ذلك الكيان المتكامل لأنه بذلك يشوهه. وفوق ذلك كله، فإن هدف الاستنساخ أمر مريب منذ البداية. وحتى إذا افتُرضت إمكانية الحصول على كيان متكامل سليم - كائن مستنسخ، فإن الدكتور كاريتش يسأل: هل يجوز قتله من أجل الاستفادة من بعض أعضائه في عمليات الزرع؟ ألقى هذه المحاضرة في المركز الطبي الجامعي بسراييفو، في منتصف شهر فبراير من عام ٢٠٠٣ م.